

Bürokrasi Kavramının Demokrasi ve Siyaset ile İlişkisi Üzerinden Hükümet Sistemlerine Genel Bir Bakış

A General Overview Of Government Systems Through The Relationship Of The Concept Of Bureaucracy With Democracy And Politics

Vasfiye ÇELİK * Fikret ÇELİK **

Makale Geliş Tarihi / Received :19.11.2023
Makale Kabul Tarihi / Accepted :06.12.2023

ÖZET

Bürokrasi, bir örgütlenme şekli olarak ve Weber'in onu sistematikleştirmesinden bağımsız bir şekilde yönetme süreci içinde zaten var olan bir kavram olarak değerlendirilebilir. Bürokrasi veya memurların yönetimi anlamında kullanılması ise modern devletin ortaya çıkması ve Weber'in ideal tip bürokrasi şeklinde özelliklerini belirlemesi ile de örgütlerin kaçınılmaz olarak karşılaştıkları bir niteliğe bürünmüştür. Günümüzde ise elindeki uzmanlık, profesyonellik gibi ayrıcalıklar nedeniyle siyasetle ilişkisi bağlamında farklı açılardan analiz edilen bürokrasinin, vazgeçilmez olarak kabul edilen ve en genel şekliyle halkın yönetimi olarak tanımlanan demokrasi ile de yakın bir ilişkisi vardır. Ancak bu ilişki genel olarak gerilimli bir şekilde yürütülmektedir.

Demokrasi ile gerilimli bir ilişkisi olan bürokrasinin siyasetle ilişkisi ise teoride bürokrasinin tarafsız olması gerektiği yönünde baskın bir düşünceye dayanmaktadır. Ancak pratikte bu ilişkinin her zaman böyle olamayacağı görülmekte, her ne kadar faaliyet alanları ayrı gözükse de siyasetle bürokrasinin kesin çizgilerle birbirinden ayıramayacağı düşünülmektedir. Bu iki farklı düşünceyi daha görünür kılmak anlamında da hükümet sistemlerinde bu ilişki analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: *Bürokrasi, Demokrasi, Siyaset, Hükümet Sistemleri.*

ABSTRACT

Bureaucracy can be considered as a form of organization and as a concept that already exists in the management process, independently of Weber's systematization. The use of bureaucracy in the sense of the management of offices or civil servants has become a quality that organizations inevitably encounter with the emergence of the modern state and Weber's identification of its characteristics as the ideal type of bureaucracy. Today, bureaucracy, which is analyzed from different angles in the context of its relationship with politics due to its privileges such as expertise and professionalism, also has a close relationship with democracy, which is considered indispensable and defined in its most general form as the rule of the people. However, this relationship is generally carried out in a tense manner.

The relationship between bureaucracy and politics, which has a tense relationship with democracy, is based on the dominant idea that bureaucracy should be neutral in theory. However, in practice, it is seen that this relationship cannot always be like this, and although the fields of activity seem to be separate, it is thought that politics and bureaucracy cannot be separated from each other with clear lines. In order to make these two different ideas more visible, this relationship will be tried to be analyzed in government systems.

Keywords: *Bureaucracy, Democracy, Politics, Government Systems.*

* Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID No: 0000-0002-2176-892X

** Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID No: 0000-0002-4510-6912

GİRİŞ

En genel şekliyle memurların yönetimi olarak tanımlanan bürokrasi, örgütlerin özelde ise kamu yönetiminin büyümesi ile sistemde büyük bir güç potansiyeline kavuşmuştur. İdeal olarak belirlenen özellikleri çerçevesinde kendine ait bir uygulama alanı, şekli kısacası dünya oluşturan bürokrasinin bu genişleyen etki alanına karşılık olarak önemli diğer kavramlarla da ilişkisi tartışılır olmuştur. Bu minvalde özellikle Batı medeniyeti nezdinde vazgeçilmez olarak nitelenen demokrasi ile kaçınılmaz olarak görülen bürokrasi, birbirini destekler nitelikte ancak pratikte gerilimli bir ilişki içinde bulunmaktadır. Demokrasinin olmazsa olmaz ilkelerinden biri olan seçimlerin yapılması sonucunda halkı temsil eden, iktidarın temsilcileri siyasetçilerin varlığı ve siyasetçilerin aldığı kararları tarafsız bir şekilde uygulayacak olan ve siyasetçilerden daha uzun zamandır o mevkilerde olan bürokratların birbirleri ile olan ilişki durumu demokrasinin de durumunu sergilemektedir. Bürokrasi mi siyasileşmekte veya siyaset mi bürokratikleşmekte sorusunun cevabı, bu konuda nerede olduğunu gösteren önemli bir argüman olmaktadır.

Demokrasi ile gerilimli bir ilişki içinde bulunan bürokrasinin siyasetle ilişkisi ise üç farklı açıdan değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmede en baskın şekil, değişen siyasetçiler karşısında bürokrasinin tarafsız olarak verilen emirleri yerine getiren bir konuma yerleştirilmesidir. Siyaset ile bürokrasi kesin çizgilerle birbirinden ayrılarak ve bürokrasi siyasetin denetimi altına verilerek bürokrasinin denetlenmezse demokrasi açısından bir tehdit oluşturabilme kapasitesi durdurulmaya çalışılmaktadır. Bu konu teoride uygun görülse de ikinci bakış açısı, bürokrasinin siyasetten bağımsız olamayacağı durumudur. Çünkü sistem içinde bürokrasinin tamamen tarafsız olması mümkün görülmemektedir. Üçüncü bakış açısında ise bu iki görüşün bir karması şeklinde ve her iki yaklaşımın da olurlarını alacak şekilde, üst düzey bürokrasinin siyasileşebileceği gerçeğiyle bürokratlara ayrıcalıklı, özerk bir konum verilmektedir.

Bu çalışmada öncelikle bürokrasinin demokrasi ve siyasetle ilişkisinin değerlendirmesi yapılacak, ardından da demokratik hükümet sistemleri olarak görülen başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter sistem zaten demokratik oldukları kabulünden dolayı sadece bürokrasi-siyaset ilişkisi üzerinden analiz edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca otoriter ve totaliter sistemlerde bu ilişki açısından kısaca değerlendirilecektir. Bu sistemlerin özellikleri en genel şekliyle verildikten sonra da hangi sistemde siyasetin bürokrasi, bürokrasinin siyaset üzerindeki etkisi nedir, nasıldır sorusunun cevabı bulunmaya çalışılarak genel bir değerlendirme ile çalışma sonlandırılacaktır.

1. DEMOKRASİ KAVRAMI VE DEMOKRATİK SİSTEMLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Saydam bir sözcük betimlemesiyle ve sözlük anlamıyla iktidarın halka ait olması, “halk iktidarı” olarak demokrasinin Yunanca demos (halk) ve kratos (iktidar) kelimelerinden türettiği kabul edilirken, en bilinen tanımını 1863 tarihli Gettysburg Söylevi’nde Lincoln, “halkın, halk eliyle, halk için hükümeti” şeklinde yapmıştır (Sartori, 1996: 8,36). Bir nevi özgürlüğün kurumsallaşması olarak görülen (Dursun, 2014:170) ancak ‘özgürlük’ ve ‘eşitliğin’ ötesinde temel dayanağının ‘katılım’ olduğu düşünülen demokrasi, özellikleri itibarıyla neredeyse tüm ülkelerin uzun süredir sistemlerine entegre etmeye çalıştığı lakin anayasal temelleri hâlâ tamamlanamamış ve bazen bir kriz içinde bulunduğu da düşünüle(bile)n bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelik ve Çelik, 2021: 456).

Günümüzde yaşanan gelişmeler bağlamında bir kriz içinde olabileceğine dair fikirlerle karşılaşılsa da Dahl'a göre demokrasinin, uygulanabilir herhangi bir alternatifine karşı en az 10 (on) avantajı bulunmaktadır (2001: 63);

Zorbalığı önlemek anlamında zalim ve kötü otokratların yönetime geçmesine engel olmaya yardım eder.

Demokratik olmayan sistemlerdeki birçok temel hakkı vatandaşa garanti eder.

Vatandaşa daha geniş kişisel özgürlük alanı sağlar.

Vatandaşa kendi kaderini tayin etme hakkı verir.

Vatandaşa kendi seçtiği kanunlar içinde yaşayabilmeleri için azami fırsat tanır.

İnsani gelişme için olanak tanır.

Temel kişisel çıkarların korunmasını destekler.

Göreceli olarak daha çok politik eşitlik sağlar.

Modern temsili demokrasiler birbirleriyle barış içindedir.

Demokratik yönetimlerin refah düzeyi, demokratik olmayanlardan daha yüksektir.

Temel olarak kolektif karar alma sürecinde halkın denetimini ve denetim sürecinde hakların eşitliğini öngören demokrasi, her türlü örgüt için temel bir unsur olarak görülmesi yanında (Beetham ve Boyle, 2005: 1), Touraine'e göre bireye en büyük özgürlüğü veren, mümkün olan en büyük çeşitliliği tanıyan ve koruyan siyasal bir yaşam biçimi olarak üç temel boyuta sahiptir. Bunlar yöneticilerin düzenli aralıklarla yönetilenler tarafından serbest seçimle belirlenmesi; seçmenlerin vatandaş olması ve kendilerini vatandaş olarak kabul etmeleri; yöneticilerin iktidarın hangi sınırlar içinde çalışacağını belirleyen yasalardan dolayı sınırlandırılmalarıdır (2004: 25,44). Başka bir bakış açısına göre de düzgün işleyen demokratik bir sistemin dört ana unsuru vardır; özgür ve adil seçimler, açık ve sorumlu bir hükümet, sivil ve siyasi haklar ve sivil toplum (Beetham ve Boyle, 2005: 29). Veya makul ölçüde duyarlı olarak nitelendirilebilecek bir demokrasinin en az şu sekiz durumu garanti altına alması gerektiğine dair düşünceler de literatürde yer almaktadır. Bunlar; örgüt kurma ve bu örgütlere katılma hürriyeti, ifade hürriyeti, oy verme hakkı, kamu görevlerine getirilebilme hakkı, siyasal liderlerin iktidara gelmek için yarışabilme hakkı, haberleşme özgürlüğü, serbest ve adil seçimler, hükümet politikalarını tercihlere, oylara dayandırmak için gerekli kurumların varlığı (Dahl, 1971'den aktaran Lijphart, 1996: 12; Dahl, 1989'dan aktaran Schmidt, 2002: 257).

Demokrasinin/demokratik bir sistemin özellikleri konusunda yukarıdaki sayıldığı gibi temel kaynaklarda üzerinde anlaşılmış noktalar olmakla birlikte daha geniş açıdan ortak değerler sıralanacak olursa (Arslan, 2016:138);

Toplumsal eğitim seviyesi sürekli yükseltilmelidir ki günümüzde bu koşulu sağlayan toplumlar, katılımcı demokratik bir hukuk devletine sahiptir.

Kuvvetler ayrılığı ilkesi geçerli olmalıdır.

Özgür, adil ve serbest seçimler olmalıdır.

Düzenli aralıklarla seçimler yapılmalıdır.

Seçimlere birbiriyle rekabet eden en az iki parti dâhil olmalıdır.

İktidar muhalefet partilerini korumalı ve saygı göstermelidir.

Kişisel hak ve özgürlükler güvence altına alınmalıdır.

Özel mülkiyet hakkı anayasal olarak güvence altına alınmalıdır.

Bu şekilde dizayn edilmiş bir devlet aynı zamanda sosyal devlet olmalıdır.

Katılımcı anlayış yönetime hâkim olmalıdır.

Merkezi yönetim yanında yerel yönetim birimleri oluşturulmalıdır.

Hukuk devleti ilkesi geçerli olmalıdır.

Günümüzde neredeyse her ülke kendini demokratik bir sistem olarak nitelendirmekle birlikte yukarıda sayılan temel özelliklerin daha da özelleştirilmesi vasıtasıyla farklı kurumlar, ülkeleri demokratik olup olmadığı yönünde her yıl değerlendirmektedir. Bu kurumlardan biri 1941 yılında ABD’de kurulan Freedom House’dur. Bir sivil toplum kuruluşu olarak Freedom House, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi çerçevesinde oluşturduğu 25 farklı sivil özgürlük ve siyasal hak göstergesini 0 ila 4 puan arasında puanlamakta ve ülkeleri özgür, kısmen özgür ve özgür değil şeklinde sınıflandırmaktadır (Akıncı, 2021: 437). 1946’da kurulan bir diğer kurum olan The Economist Intelligence Unit ise 60 göstergesi beş kategori (seçim süreci ve çoğulculuk, hükümetin işleyişi, siyasal katılım, demokratik siyasal kültür, sivil özgürlükler) içinde toplamakta ve ülkeleri 0 ila 10 arasında değerlendirmekte ve ülkeleri tam demokrasi, kusurlu demokrasi, hibrit rejimler ve otoriter rejimler olarak ilan etmektedir (Çelik ve Çelik, 2021:462).

Bütün bu özelliklere ve beklentilere bakıldığında demos ve kratos kavramlarının birleşmesi, demokrasinin sadece kelime anlamını ortaya çıkarırken asıl mevzu, demokrasi kavramının aslında neyi temsil ettiğini ortaya koyabilmekte yatmaktadır (Sartori, 1996:8).

2. BÜROKRASİ DEMOKRASİ İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Demokrasiye ilişkin en genel bilgilerin ardından bürokrasi-demokrasi ilişkisini analiz etmek için bürokrasi kavramına ilişkin de en genel bilgilerin verilmesi doğru olacaktır. Bürokrasi kavramını ilk kez 1745 yılında Fransız fizyokrat iktisatçı Vincent de Gournay kullanmıştır. *Bureau* kavramından türetilen ve kelime anlamı olarak “koyu renkli kumaşla örtülmüş yazı masası” olan bürokrasi, 18. yüzyıl itibarıyla “memurların çalıştığı ofis, büro ya da devlet dairesi” olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramın bir örgütlenme tarzı olarak şekillendirilmesi ise Weber tarafından yapılmış ve bürokrasi çerçevesinde bir örgütün nasıl dizayn edileceğine dair başlıklar belirlenmiştir. Bu bağlamda bürokrasi; işbölümüne, otorite hiyerarşisine, yetki ve görevlerin düzenlenmesine, yazılı kurallara, gayrişahsiğe, biçimselliğe, çalışanların tam gün mesaisine ve

çalışmaları karşılığında kariyer ilkesi içerisinde düzenli ücret almasına, kamu ve özel hayatın ayrışmasına, liyakate dayandırılmıştır (Eryılmaz, 2004:5).

Bu şekilde dizayn edilmiş örgütlerin tarihsel olarak “kaçınılmaz” olduğunu iddia eden Weber’in bu düşüncesi (Zeybekoğlu ve Alkan, 2021:669) modern devlet tarafından da desteklenmiştir. Zira modern devletin merkezîyetçi yapısı, kamu yönetiminde bürokrasinin kurumsallaşmasına ve yaygınlaşmasına yol açmış, bunun sonucunda da ulus devlet formu ortaya çıkmıştır. Bu formda bürokrasi, merkezîyetçiliği sağladığı için de vazgeçilmez bir hal almıştır (Aksoy, 2016: 35) ki bu açıdan bakıldığında modern devlet, “devlet dairelerindeki memurların sürekli ve talimatlara uygun çalışmaları yoluyla yönetimi sağlamak için oluşturulmuş karmaşık kurumsal düzenlemeler” olarak tarif edilmektedir. Bu süreçte modern devletin bir getirisi olan rasyonellik sonucunda ise devlet; teknikleşmekte, birçok idari mekanizma ortaya çıkmakta ve cücelerle işleyen büyük bir mekanizmaya dönüşmektedir (Saygılı, 2010: 73,85). Cüce kelimesine ithafen, Balzac da bürokrasiyi “kategorik ifade ve raporları seven, bu yönde eğilimi olan, aleladelîğe doğal bir nezaket besleyen, cüceler tarafından kullanılan devasa bir güç” olarak görmektedir (Eryılmaz, 2004:5). Anlatımsal bu karşıtlığa rağmen, bürokrasi modern devlet için yeri doldurulamaz bir araç olarak görülmekte ve bürokrasi olmazsa, modern devletin devamlılığının tehlike girebileceği vurgusu da dikkat çekmektedir (Saygılı, 2010: 86).

Bürokrasi-demokrasi ilişkisine bakıldığında ise günümüzde demokrasinin gerçekleşmesi için yasal-ussal bir şekilde örgütlenmiş bürokrasiye ihtiyaç duyulmaktadır. Zira Weber’e göre bürokrasi demokrasinin habercisidir ve bürokrasi geliştikçe demokrasi de gelişecektir (Demir, 2011: 69). Bürokrasinin bilgisi, uzmanlığı, profesyonelliği, istikrarlı yapısı vb. özellikleri bu olumlu ilişkiyi desteklemektedir, ancak aynı zamanda demokrasi ve bürokrasi zaman zaman karşıt iki kutup olarak da görülmektedir. Mesela bilgi toplayan ve onu işleyen bürokrasi, bu bilgiyi halkla paylaşmaktan kaçınarak bunu gizemli bir hale getirmekte ve gizlilik yolunu tercih ederek otoritesini güçlendirmeye çalışmaktadır. Demokrasi ise halka karşı sorumluluk esasında şeffaflık ilkesini ön plana çıkarmaktadır (Aksan ve Çelik, 2011:7). Demokrasinin önemli ilkelerinden bir diğeri olan eşitlik, bürokratikleşmenin de etkilerinden biridir. Çünkü bürokratikleşme ile uzmanlığa bağlı olarak işe alma durumu, miras yoluyla elde edilen ayrıcalıkları kaldırmaktadır. Ancak Weber, bu düşüncesini dönemsal anlamda yine kendisi olumsuzlamıştır. Çünkü Weber’e göre gerekli uzmanlık eğitimi almak da mali durumu iyi olan ailelerin sağlayabileceği bir olanaktır ve uzmanlık eğitimi tamamlamak ancak otuzlu yaşlarda sağlanabilmektedir. Yani sonuç olarak, beklenen toplumsal eşitlik de bu açıdan kolay sağlanabilecek bir durum ol(a)mamaktadır (Zeybekoğlu ve Alkan, 2021: 671).

Özel-kamu fark etmeksizin, ancak özellikle kamu yönetiminin giderek büyümesi bürokrasiyi de büyütmektedir. Bu durumun bir yansıması olarak ise toplum da giderek daha fazla bürokratikleşmekte ve bürokrasinin artan tahakkümü sonucunda toplumun demokratik kurumlarla ilişkisi azalmakta, hatta kurumlara güven sorunlu bir alana dönüşmektedir. Bu durum kinaye, ironi barındıran bir şekilde “bürokratik demokrasi” olarak adlandırılmaktadır. Bürokrasinin bu aşırı büyümesinin bir diğer sonucu ise amaç-araç ilişkisinin ana muhtevasının kaybolmasıdır. Çünkü bürokrasi aslında sosyal bir amacı gerçekleştirmek için kurulmuşken, zamanla bu misyonunu kaybetmekte ve bürokratik kurallar amaç haline dönüşebilmektedir. Sonuç olarak yine halkın ihtiyaç ve talepleri geri planda kalmaktadır (Balcı, 2005:316).

Bu iki kavramın arasındaki ilişkiye yine negatif bir açıdan yaklaşılabilecek olursa, siyaset bilimciler bürokrasiye yetkililerin hâkimiyeti gözüyle baktığında görülmektedir. Bürokrasiye “...sıradan vatandaşların özgürlüklerini tehlikeye atan ve tamamen memurların elinde olan ve görevlilerce denetlenen yönetim biçimi...” veya “ ...memurlardan oluşan seçkinlerin hâkimiyet biçimi...” tanımlamaları yapılırsa, daha da ileri gitmeden demokrasinin kelime anlamı olan halkın yönetimiyle dahi uyuşmadığı görülmektedir. Hatta bürokrasi, siyasal iktidarı kullanan sosyal bir tabaka ise bürokrasinin, çatışan çıkarları düzenlemesi beklenmekte ve bu da yönetsel bir tarafsızlığının olmadığını göstermektedir. Tarafsızlığın olmadığı bu alanın gittikçe büyümesi ise bireysel özgürlük alanının daralmasına neden olmakta, siyasal özgürlükler de gittikçe zayıflamaktadır. Bu durumun önüne geçebilmek, bürokratik despotizmi engellemek içinse bürokrasinin siyasete sorumlu olması, siyaset tarafından denetlenmesi önerilmektedir (Bayram ve Çınar, 2007: 14). Ancak tamamen bu görüşe zıt bir düşünce ile tarafsız bir bürokrasi vasıtasıyla halkın taleplerinin karşılanmasını demokrasinin ruhuna uygun bulmayan; iktidar değişikliklerinde bürokrasinin hizmet ettiği amaçların da gözden geçirilmesini, bürokrasinin “tarafsız yeterlilikten”, “yanıt veren yeterliliğe” dönüşmesini isteyen düşüncelerle de karşılaşmaktadır. Bu ikileme ilişkin çözüm ise vazgeçilmez olarak görülen demokrasi ile kaçınılmaz olarak görülen bürokrasinin uzlaştırılmasıdır. Çünkü “bürokrasinin ortadan kaldırılması kaos ve düzensizlik anlamına gelir; demokrasinin ortadan kaldırılması ise bürokratik memurlar sınıfının yönetimini getirir” (Demir, 2011:70-81).

Bürokrasi, siyasi tercihleri yönetsel işleyişe yansıtan bir araç olsa da Weber dahi “demokratik toplumlarda siyasal iktidarın, seçimle gelen siyaset adamlarından çok bürokrasiye ait olduğunu, bürokrasinin gelişmesi ve dolayısıyla devletin etkinliğinin artması ölçüsünde özgürlüklerin azalacağını” dile getirmiştir (Mutlusu ve Öner, 1999: 135).

Bu kadar eleştiriye rağmen bürokrasinin varlığının demokrasiye karşı tehditkâr durumunun tek başına yeterli olduğu iddia edilemez, zira böyle olsaydı bu kavramların, değerlerin hâlâ yaşıyor olması da mümkün olmazdı. Hatta bürokrasinin verimsiz olmadığı, konulan kurallara ters düşmediği ve uygulamama gibi bir tavır sergilemediği, kamuya açıklanması gereken bilgileri gizlemediği ve toplum adına hareket eden kurumların işleyişini engellemediği sürece bir tehdit olarak algılanması doğru bulunmamaktadır (Akçakaya ve İlhan, 2021: 594).

3. BİR DİĞER DİKOTOMİ OLARAK BÜROKRASİ – SİYASET İLİŞKİSİ

Bürokrasi/bürokratlar birbiriyle kesişen farklı alanlarda faaliyette bulunmaktadırlar. Şöyle ki bürokratlar seçilmişlerle ilişkisi bağlamında siyasal; kamu politikasıyla ilgili olarak çıkar gruplarıyla ilişkisi bağlamında toplumsal; kendi kurumlarında yürüttükleri faaliyetler anlamında ise yönetsel bir alanda hizmet sunarken konumuz çerçevesinde bürokrasinin daha çok siyasal alanla ilişkisi değerlendirme konusu edilecektir. Ayrıca şu da kabul edilmelidir ki düşünülebilecek bütün farklılıklardan bağımsız bir şekilde, bir nevi mevcut düzenin devamı için görevlendirildiği düşünülen bürokratların siyasetle ilişkisi kabul edilen/uygulanan siyasi sistemin etkisi altında gerçekleşmektedir (Mutlusu ve Öner, 1999: 137). Hatta siyaset literatüründe bir iktidar biçimi olarak nitelendirilen, siyasal olduğu düşünülen ve modern dönemin en baskın yönetim biçimi olan bürokrasinin siyasetle ilişkisinde, uzmanlık bilgisi açısından siyasetçiden daha üstün olan bürokratin konumsal iktidarının da daha üstün olacağını beklenmesi kadar doğal bir şey bulunmayacağı sıkça dile getirilmektedir. Bu düşüncenin altında ise bürokrasinin, verimliliği amaç

edinen bir yapıdan çok, çatışan çıkarları düzenleyen ve siyaset karşısında daha kalıcı olan iktidar yapıları olduğu gerçeği yatmaktadır (Bayram ve Çınar, 2007: 14). Dolayısıyla bürokrasinin iktidarı paylaşması çok da büyük bir problem olarak görülmemelidir. Burada asıl mevzu, siyasetçilerin değerleri ile bürokrasinin değerlerinin farklı olması sonucunda ortaya çıkabilecek çatışma ve sonrasında yaşanacaklarda görülmektedir. Bu süreçte bürokrasi siyasete karşı durarak onun amaçlarının gerçekleşmesine engel olabilecektir ki bu durum, siyasi görüşün kendi gibi düşünen kadroları tamamen bürokrasiye yerleştirmesine kadar devam edecektir (Mutlusu ve Öner, 1999: 138).

Bu olumsuz senaryonun olmayacağı düşüncesi/temennisiyle demokratik sistemlerde bürokrasi-siyaset ilişkisi hukuk temelli olup, halka karşı doğrudan sorumlu olan siyasal iktidara nazaran bürokrasi bir nebze olsun daha rahat hareket edebilmektedir. İşte bu serbest alan; ekonomik, siyasi, idari, hukuksal ve toplumsal birçok alandan etkilenmekte ve bu süreç bazen demokrasinin bazen de bürokrasinin lehine olabilmektedir. Fakat özellikle demokratik özelliklerin tam yerleşmediği sistemlerde, bu alan bürokrasi tarafından oluru dışında kullanılarak yeni bir iktidar alanına dönüşebilmektedir. Bu nedenle daha önce de belirtildiği üzere siyaset, bürokrasi üzerinde denetim yetkisini kullanarak muhtemel bu olumsuz dönüşümü engellemeye çalışmaktadır (Eryiğit ve Yörükoğlu, 2012:5,10). Ancak bürokrasi siyaset ilişkisinde bazen taraflardan birinin etkinliğinin daha fazla olması durumuyla karşılaşılabilir. Siyasetin halkın desteğini fazla alamadığı durumlarda bürokrasinin siyaset üzerindeki etkisi artmakta ve siyasi kararlar bürokratikleşmektedir. Böyle durumlarda bürokratlar/bürokrasi, amaçlarını siyasetçiler vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Tersisi durumunda ise yani güçlü halk desteği alan bir siyasetle/siyasetçiyle karşılaşıldığında da bu sefer bürokrasi siyasallaşmakta ve liyakat, adalet gibi bürokratik ilkeler değersizleşmektedir (Akçakaya ve İlhan, 2021: 600).

Bürokrasinin bitmeyen ikilemli alanında, bürokrasi-siyaset ilişkisini analiz eden üç farklı yaklaşım bulunmaktadır. İlk düşüncede bürokratlar siyasetçilerin verdiği görevleri yerine getiren memurlardır ve ikisinin de birbirinden ayrı, kendine ait alanları vardır. Woodrow Wilson (1856-1924) ile anılan bu düşüncede, bürokrasinin demokrasiye yönelik bir tehdit olmaması için bürokrasinin siyaset tarafından denetlenmesi söz konusu olmaktadır. Siyasetin amaç, bürokrasinin araç olarak görüldüğü bu düşünce, Frank Goodnow (1859-1939) ve Weber tarafından da desteklenmiştir. İkinci düşünceye göre bürokratların da siyasi rolü vardır ve bürokratlar karar alma sürecinde siyasetçiler kadar etkin olmalıdır. Çünkü bürokrasi olmadan kanunlar verimsiz ve yetersizdir. Hatta bürokrasi, artan toplumsal taleplere cevap verecek yöntemler geliştirmek suretiyle siyasetten daha avantajlıdır. Dolayısıyla bu iki grubu birbirinden ayırmak yerine koordineli bir şekilde çalışmalarını sağlamak daha akılcı olacaktır. Üçüncü düşünceye göre ise üst kurullar bürokrasi vasıtasıyla üst düzey bürokratlara siyasiler karşısında haklar, yetkiler, bazı özerklikler verilmektedir. Bu şekilde siyasal gücün potansiyel olarak kötüye kullanılmasına ve çıkar gruplarının imtiyazlarına engel olunmakta, kamu yönetiminde daha etkin ve verimli olunmaktadır (İzci ve Bozdoğan, 2016: 35, Yazıcı ve Katılmış, 2023: 4).

Bürokrasi-siyaset ilişkisine kuramlar da farklı yaklaşmaktadır. Konuya ilişkin olarak Weberyana, Marksist, seçkin ve çağdaş bürokrasi kuramları kısaca değerlendirilecek olursa Weberyana kuramda, siyasetle bürokrasinin ayrı alanları olması gerektiği kabul edilmekle birlikte, Weber bu ilişkide parlamentonun güçsüz, aciz olması ve bu durumun bürokrasinin çıkarına uygun olması halinde bürokrasinin gücünü korumak için güçsüz bir parlamentoyu yeğlediğini belirtmiştir.

Marks'a göre ise üretim süreci ile doğrudan ilgili olmayan bürokrasi, toplumsal bir sınıf olmayıp toplumsal bir gruptur. Dolayısıyla bürokrasi, egemen bir sınıfın diğer sınıflar üzerinde egemenlik kurmasını sağlayan bir araçtır. Zaten işçi devrimi sonrasında bürokrasi ortadan kalkacak ve kamu görevleri, halk tarafından yerine getirilecektir. Ancak uygulamada bürokrasinin güçlü bir şekilde üretim araçlarına sahip olması söz konusu olmuştur. Seçkin açıdan bürokrasi değerlendirmesinde de “teknokrasi” kavramı dikkat çekicidir ki bu kuramda yönetme yetkisi siyasetçilerden alınıp teknokratlara ve iş adamlarına verilmektedir. Bürokrasiye ilişkin çağdaş kuramlar ise her şeyin çok hızlı değiştiğine atıfla biraz da tehditkâr bir üslupla bürokrasinin de değişmesi gerektiği, uzmanlaşmış teknik yeteneğe bağlı olarak yöneticilerin gücünün artacağı vurgusunu yapmıştır (Özkaral, 2008: 11).

Bürokrasi-siyaset ilişkisinin nasıl biçimleneceği farklılıklar gösterse de bu ilişkinin rasyonel düzeyde olması her birinin meşruiyetini güçlendirirken, tersi durumu genel anlamda siyasi iktidarın, özelde ise rejimin meşruluğunu zayıflatan veya sorgulatan bir durum olmaktadır (Çelik ve Mardinli, 2018: 40).

4.DEMOKRATİK HÜKÜMET SİSTEMLERİNDE BÜROKRASİ-SİYASET İLİŞKİSİ

Özellikle yasama ve yürütme erklerinin yapısı, düzenlenişi ve ilişkileri temelinde siyasi rejimin uygulanışı olarak tanımlanabilecek olan hükümet sistemi; siyasi parti sistemi, toplumsal sınıflar ve aralarındaki ilişki/çatışma düzeyi, siyasi kültür/gelenekler, özel ve sivil sektörün gücü, devletin üniter ya da federal niteliği, yerel yönetimlerin özerklik düzeyleri gibi özellikler tarafından şekillenmektedir (Gül, Kamalak ve Gül, 2017: 101). Konumuz bağlamında ülkelerin hükümet sistemleri ise toplum için bağlayıcı kararların alındığı ve uygulandığı bir süreç anlamındaki siyaset ile memurların yönetimi, kamu yönetimi, rasyonel bir örgüt şeklinde tanımlanan bürokrasi ilişkisinde önemli bir rol oynamaktadır (Boyalı ve Gümüş, 2022: 234). Bu ilişkiyi kuvvetler ayrılığı ilkesi çerçevesinde; başkanlık, parlamenter ve yarı-başkanlık hükümet sistemleri olarak analiz etmek gerekecektir.

Sert kuvvetler ayrılığının söz konusu olduğu başkanlık sisteminde yasama ve yürütme arasında denetim ve denge (checks and balances) kuralı bulunmaktadır. Bu sistemde başkan halk tarafından seçilmekte, yürütme tek kişiden oluşmakta ve yürütme yasamanın güvenine dayanmamaktadır. Yasama yürütmeyi düşüremediği gibi yürütme de yasamayı feshedememektedir. Ancak yasamanın, başkanı suçlama yetkisi bulunmaktadır. Burada siyasi iktidarın bürokrasi üzerinde oldukça etkili denetim kurduğu görülmektedir. Ayrıca yürütme kendi politikalarına uygun kamu görevlileri ile çalışmayı tercih etmektedir. Atama ve görevden alma durumu ise bürokrasi üzerinde bir denetim aracı olarak kullanılabilir. Üst düzey kadrolara atamaların yasama onayından geçme zorunluluğu yanında yasamanın başkana danışmadan düzenlemeler yapabilmesi, bürokrasi üzerindeki denetimi daha etkin hale getirmektedir (Özer ve Özmen, 2017). Başkanlık sistemi denilince akla gelen, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile özdeşleştirilen ve bürokrasi ile ilişkilendirilen “spoil/yağma sistemi-Jacksonianism” ise ilk defa 1831 yılında senatör William Marcy tarafından dile getirilmiş ve bu sisteme bağlı olarak seçimi kazananların kendi ekibiyle bürokrasiye hakim olmasının ve kaybedenlerin memuriyetten ayrılmalarının doğal karşılanması gerektiğini savunmuştur. Ancak bu bütün memurların görevden ayrılacağı anlamına gelmemektedir. Zira liyakat ilkesine bağlı olarak siyasetin rol oynamadığı, sürekli görevleri yerine getiren kamu görevlileri yanında yağma sistemine karşılık gelecek şekilde istisnai görevler için güven mevkileri olarak görülen ve siyasi tercihlere bağlı olarak atamaların yapıldığı mevkiler de bulunmaktadır

(Tataroğlu, 2006: 103).Demokrasi adına bürokrasiyi siyasetin kontrolüne bırakan “yağma sistemi” anlayışında, demokrasi ile bürokrasinin uzlaşmadığı varsayımıyla her yeni iktidar, kendi yandaşlarıyla yönetime gelmektedir. Çünkü bu anlayışta özel bir yetkinliğe sahip olmaya gerek yoktur ve ortalama bir insan, kamusal işleri yapabilecektir (Balcı, 2005:317).

İlimli bir kuvvetler ayrılığına dayanan parlamenter sistemde yürütme kanadı düalist bir yapıya sahiptir. Yürütmenin bir kanadı olarak devlet başkanı, soydan gelen bir hükümdar olabileceği gibi meclis veya halk tarafından da seçilebilmekte, görevine meclis tarafından son verilememekte, yetkilerini karşı imza kuralı çerçevesinde başbakan ve ilgili bakanlarla kullanmakta ve bu konuda sorumsuz sayılmaktadır. Yürütmenin bir diğer kanadı olan bakanlar kurulu ise meclise karşı sorumlu olup, bakanların meclise karşı bireysel ve kolektif sorumlulukları bulunmaktadır. Yürütme yasamayı feshedebilirken yasama da güvensizlik oyu ile yürütmeyi düşürebilmektedir. Bu sistemde siyasetçiler değişse bile bürokratlar yerlerini muhafaza ettikleri için (tabii ki hiç değişim olmaması söz konusu değildir) siyasetçiler zaman zaman bürokratların açık-gizli dirençleriyle karşılaşabilmektedir (Özer ve Özmen, 2017). Bu sistemde siyaset-bürokrasi ilişkisi, daha çok siyasi iktidar ile bürokrasi arasında gelişmektedir. Çünkü parlamentonun bürokrasiye müdahale etme gücü oldukça zayıftır ve bunun nedeni de parlamentodan çıkan yürütmenin parlamentonun gücünü gölgeliyor olmasında yatmaktadır (Tataroğlu, 2006:101).Ancak her şeye rağmen bu sistemde bürokrasi-siyaset ilişkisi bir ast-üst ilişkisinden ziyade karşılıklı dayanışma ve koordinasyon içerisinde “akılcı, tamamlayıcı, interaktif, iç içe geçmiş” bir bütünün parçalarıymış gibi hareket etmektedir (Eryılmaz, 2004: 90).

Bir diğer demokratik hükümet sistemi olan yarı başkanlık sistemi, parlamenter sistemlerde karşılaşılabilen yürütmenin istikrarsızlığı problemi ile başkanlık sisteminde karşılaşılabilen yasama ile yürütmenin kilitlenmesi problemine çözüm bulma arayışındadır (Demir, 2012: 831)ve sistemin uygulama açısından üç türü bulunmaktadır. İlki başkanın güçlü olduğu, ikincisi parlamenter rejime benzeyen ve başkanın sembolik yetkilere sahip olduğu, üçüncüsü de başkan ve başbakanın dengeli yetkilere sahip olduğu (*balanced*) yarı başkanlık sistemidir (Yüksel, 2013). Sistemin genel özellikleri ise düalist bir yürütme yapısı içinde devlet başkanı belirli bir dönem için doğrudan veya dolaylı olarak halk tarafından seçilmekte, parlamentoya karşı hesap vermeyen devlet başkanı, siyaseten sorumsuz olmakla birlikte iktidar yetkilerini hükümetle paylaşmaktadır. Burada devlet başkanının önemli yetkileri bulunmakta, devlet başkanının parlamentoyu fesih yetkisi bulunduğu gibi, hükümet parlamentoya karşı sorumlu olmakta ve parlamentonun güvenine tabi olmaktadır (Kılınç, 2016: 464).Başkanlık ve parlamenter sistemin bir karması şeklinde melez bir sistem olarak görülen ve iki sistemin olumsuzluklarını yaşamama telaşındaki yarı-başkanlık sistemi, cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulunun (veya parlamento çoğunluğunun) “birlikte var olma” (*cohabitation*) durumu sonucunda ve fakat iki tarafın farklı partilerden olması halinde istikrarsız bir sistem olarak da görülmektedir (Gül, Kamalak ve Gül, 2017: 106). Bu istikrarsızlığı gidermek için de parlamentonun çoğunluğu ile cumhurbaşkanı aynı siyasal eğilime sahipse sistem başkanlık sistemi gibi farklı ise parlamenter sistem gibi işlemektedir (Kahraman, 2012:440). Dolayısıyla yarı başkanlık sisteminde bürokrasi-siyaset ilişkisi güç dengesine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

5. OTORİTER VE TOTALİTER SİSTEMLERDE BÜROKRASİ-SİYASET İLİŞKİSİ

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıktığı düşünülen *otoriterizm* ve *totaliterizm* (iki kavramı da faşizmin bulduğu söylenmektedir), demokrasinin karşıtı nedir diye sorulduğunda akla ilk gelen kavramlar olmakla birlikte demokrasi kavramının içeriğinin hiç karşılanmadığı kavram otoriterizmi de kapsayan totaliterizm olmaktadır (Sartori, 1996:202). Halkın rızasının olup olmadığı dikkate alınmadan kullanılan otoriterizm, yukarıdan aşağıya doğru bir yönetim anlayışını yansıtırken, tipik dayanağını ya mevcut liderin bilgeliğine olan inançta ya da sosyal düzenin ancak sorgusuz itaat ile sürdürülebileceği fikrinde bulmaktadır (Heywood, 2011: 96). Otoriterizm ve totaliterizm kavramlarının sistem içerisindeki uygulanması açısından farklılıklar aşağıda açıklanacak olsa da aralarındaki en büyük farkın, onların yaptıkları şeylerde değil yapabilecekleri şeylerde aranması gerektiği de ayrıca belirtilmektedir. Zira daha çok baskıyı çağrıştıran totaliterizm, bu anlamından daha çok 'kapsamayı' içermektedir. Çünkü her şey topyekün etkilenip, denetim altına alındıktan sonra baskı veya kaba kuvvete başvurma ihtiyacı azalmaktadır (Sartori, 1996:202-221).

Demokratik bir sistemde olması gerektiğine inanılan özelliklerin olmadığı veya çok sınırlı olduğu bu sistemlerden ilki olarak otoriter sistemler“sınırlı fakat sorumlu olmayan bir siyasal plüralizme yer veren; işlenmiş ve yol gösterici bir ideolojiye değil kendine özgü zihniyetlere sahip olan; gelişimlerinin bazı aşamalarının dışında, yaygın ve yoğun bir siyasal mobilizasyon yaratmayan; bir liderin veya bazen küçük bir grubun, biçimsel yönden iyi belirlenmiş fakat fiiliyatta oldukça tahmin edilebilir sınırlar içinde iktidarı kullandıkları siyasal sistemdir”(Linz, 1984'den aktaran Anık, 1999: 79). Bu tarz bir sistemi benimsemiş devletlerde lider/küçük grup, varolan bürokratik yapıyı kullanmadan doğrudan karar alabilirken bu durumun illaki rasyonel olması da gerekmemektedir. Ayrıca bürokrasinin güçlü olmasını kendi iktidarını devam ettirmek açısından bir tehdit olarak gören lider/küçük grup, resmi kurumların kamu politikasını yürütmek veya yatırım yapmak için ihtiyaç duyduğu kaynakları kendi servetinden karşılıyor hissi uyandırarak hareket etmektedir (Doğan, 2012:95).Bu sistemlerde sistemin niteliğine, ülkenin coğrafi ve tarihsel şartlarına göre oluşturulan kurumlar, sistemin denetiminden çıkamayacak şekilde sınırlandırılmaktadır. Bu çerçevede kurumlara devredilen güce sınırlamalar getirilebilmekte; lider/küçük grup kurum personelinin kendi seçmekte; personelin eylem ve kararları baskı veya etkileme ile yönlendirilmekte; farklı kurum ve personeller arasında koordinasyon problemleri oluşturularak lider/küçük grup kendi konumunu ayrıcalıklandırabilmektedir (Oğuz, 2019: 69). Bu sistemler toplumu değiştirmeyi hedeflemediği içinde farklı bir kamu yönetimi sistemi/yapısı uygulanmakta ve bu yapıda iktidar ve üst kademe bürokrat sınıfa keyfi yetkiler veren ve hukuki sınırlamaları muğlak olan patrimoniyal bir nitelik dikkat çekmektedir (Akçabaş, 2022: 54).

Demokratik sistemlere tamamen aykırı uygulamaların olduğu “köktenci” bir devlet modeli öngören (Hamurcu, 2023: 46) totaliter sistemlerde bir ideolojinin güç verdiği tek bir parti, politika sürecini yönetmektedir. Bu ideoloji aynı zamanda devletin de resmi gerçeği olarak kabul edilmekte; devlet, haberleşme araçlarını kullanarak baskı ve inandırma yolu ile bu ideolojiyi yönetmekte; kabul edilen ideolojinin bir yansıması şeklinde ekonomik ve mesleki işler devletin gözetiminde yürütülmektedir. Ayrıca ekonomik ve mesleki işte yapılan bir hata aynı zamanda ideolojik bir hata olarak kabul edilmekte ve hataların politikleştirilmesi sonucunda hem polisiye hem de ideolojik bir terör hali yaşanmaktadır (Aron, 2011:237).Devlet ve toplum arasındaki sınırın kalktığı ve toplumun

tamamen siyasallaştırıldığı bu sistemlerde ayrıca tekelci bir merkezileşme bulunmakta ve empoze edilmesi gerektiğine inanılan ideoloji, parti yöneticileri ve özellikle liderde kişiselleşmekte; siyasal mobilizasyon sağlanarak halkın amaç ve hedefler için seferber edilmesi amaçlanmaktadır (Anık, 1999:80).

Hem otoriter hem de totaliter sistemlerde bürokrasi, yöneten kişi veya grubun emirlerine itaat ettiği sürece ve maalesef keyfi muamelelere maruz kalmak suretiyle faaliyette bulunmaktadır. Ayrıca totaliter sistemde baskın olan ideolojiyi zaten bürokrasi de kabul ettiği için hata yapmadan hizmet etmeye çalışmakta, bir nevi siyasetin ideolojisini paylaşmakta ve aralarında herhangi bir gerilimli durumun yaşanmaması beklenmektedir.

SONUÇ

Modern dönemlerde rejimin adı ne olursa olsun, siyasal sistemlerin düzenli ve disiplinli birer organizasyon olarak hayatta kalabilmeleri için gerekli olan en önemli unsurun bürokratik yapıları olduğu önemli bir vakıdır. Ancak paradoksal olarak bir siyasal sistemdeki bürokratik yapının nasıl işleyeceğini belirleyen de yine rejimin siyasal olarak nasıl ele alındığı, hangi ideoloji bağlamında değerlendirildiği veya en önemlisi de siyasal sistemin demokratik olup olmadığı yönündeki pratikler olmaktadır.

Batı uygarlığı en azından tarihsel olarak modern dönem olarak addedilen son üç-dört yüzyıllık periyotta nasıl dünyada olan her türlü siyasal, toplumsal, ekonomik ve bilimsel bağlamdaki gelişmelerin odağındaysa, bürokrasi olgusu da dünyadaki rejimsel betimleme ve tasniflerin yegâne belirleyicisidir. Bu noktada demokrasi üzerinden yürütülen yönetim aygıtına yönelik olarak hükümet sistemlerinin belirlenmesinde ve belli ayrımlar üzerinden nitelendirilmesinde, modern bürokratik yapının nasıl ve ne şekilde değerlendirileceğine yönelik temel prensiplerin ortaya konması önemli olmaktadır. Bu minvalde demokratik sistemlerin Batılı farklı uygulamaları üzerinden organize olmuş bürokratik sistemleri günümüzde bazı modern ve post modern yönetim anlayışları üzerinden okumak mümkün olsa da hâlâ Weberyen bürokratik kültürün hâkimiyetinin devam ettiğini söylemek de yanlış olmayacaktır.

Demokratik yapılardaki bürokratik sistem okumalarını “hükümet sistemleri” üzerinden yapacak olursak bürokratik aygıtın, önemli işlevlerinin olduğu ve siyasal sistemin tutarlı bir yapı olarak sürdürülmesinin önündeki en büyük olumlu unsur olduğu görülmektedir. Bu duruma karşılık, özellikle iki dünya savaşı arasında Batı’da belli şekillerde ortaya çıkan otoriter ve totaliter sistemlerin varlığı söz konusu olduğunda, siyasal sistemlerde modern bürokratik sistemlerin özelliklerinin ve yapısının sürdürülmesinin pratik olarak mümkün ol(a)madığı ortaya çıkmıştır. Bu duruma neden olarak da bürokrasinin rasyonel yapısından ziyade otoriter/totaliter sistemlerdeki lideri odağa alan ve onun hiçbir pratiğinin demokratik koşullar bağlamında sorgulanamamasının etkisi bulunmaktadır.

Sonuç olarak modern bürokratik yapılanmalar, tarihsel ve teorik olarak ülkelerin kültürel kodlarının belli küçük farklılıkları içerisinde oluşturulmuş demokratik hükümet sistemlerinde yönetimde keyfiliğe müsaade etmeyecek şekilde siyaset ile belli denge formülleri üzerinden ayakta kalmaktadır. Burada söylenebilecek olan en önemli vurgu ise demokrasi ile bürokrasinin bir şekilde “uzlaşması” ile siyasal sistemlerin daha dirençli ve istikrarlı hale gelebileceklerinin kabulü olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçabaş, T. (2022). *Totaliter Sistem ve Stalin Döneminin Baskı Politikaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akçakaya, M., ve İlhan, K. (2021). Bürokrasi-Siyaset İlişkisi Bağlamında Başkanlık ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemlerinin İncelenmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 589-624.
- Akıncı, A. (2021). Siyasal ve Sivil Özgürlüğe Yönelik Uluslararası Kamu Politikaları, içinde *Uluslararası Kamu Politikaları Kavram/Teori/Aktörler/Uygulamalar*. Edit: Önder Kutlu, Yusuf Sayın, Sefa Usta. Nobel Yayınevi, 431-450, Ankara.
- Aksan, G. ve Çelik, Ö. (2011). Gerilim ve Uzlaşma: Demokrasi Ekseninde Bürokrasi ve Siyaset İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 1-10.
- Aksoy, A. (2016). Geleneksel Devletten Modern Devlete: Sanayi Devrimi ve Kamu Yönetimi Düşüncesinde Değişim. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 31-37.
- Anık, C. (1999). Siyasi Rejimler ve Kamuoyu. *Selçuk İletişim*, 1(1), 78-83.
- Aron, R. (2011). *Demokrasi ve Totalitarizm*, Çev: Vahdi Hatay, 2. Basım, Kadim Yayınları
- Balcı, A. (2005). Bürokrasi-Demokrasi İlişkisi ve Hesap Verebilirlik Yaklaşımı. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 313-338.
- Bayram, A. K. ve Çınar, K. (2007). İktidar ve Siyasetin Gölgesinde Bürokrasi ve Demokrasi İlişkisi: İdealler, Zorunluluklar, Gerilimler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 11-24.
- Beetham, D. ve Boyle, K. (2005). *Demokrasinin Temelleri*, Çev: Aslıhan Zeynep Kopuzlu, Adres Yayınları, Ankara.
- Boyalı, H. ve Gümüş, K. (2022). Bürokrasi ve Siyaset İlişkisinin Parlamenter Sistem ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özelinde Analizi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (55), 232-247.
- Çelik, A. ve Mardinli, İ. (2018). Yerel Seçilmişlerin Bürokrasi-Siyaset İlişkisine Bakışı: Şanlıurfa Örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(1), 37-55.
- Çelik, V. ve Çelik, F. (2021). Demokrasi ve Siyasal Katılıma Yönelik Uluslararası Kamu Politikaları, içinde *Uluslararası Kamu Politikaları Kavram/Teori/Aktörler/Uygulamalar*. Edit: Önder Kutlu, Yusuf Sayın, Sefa Usta. Nobel Yayınevi, 451-500, Ankara.
- Dahl, R. (2001). *Demokrasi Üstüne*, Çev: Betül Kadioğlu, Phoenix Yayınevi, Birinci Baskı, Ankara.
- Demir, F. (2011). Bürokrasi-Demokrasi İlişkisi ve Bürokratların Seçilmişlerce Kontrolü Sorunu. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(2), 63-84.
- Doğan, N. (2012). Uluslararası İlişkiler ve Rasyonellik: Bürokratik Politikanın Alana Katkısı ve Geleceğin Öngörülmesinde Rasyonellik Varsayımının Önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(3), 85-103.
- Dursun, D. (2014). *Siyaset Bilimi*, Beta Yayınları, Yedinci Baskı, İstanbul.
- Eryiğit, B. H.ve Yörükoğlu, F. (2012). Modernleşme Süreçlerinde Demokrasi ve Bürokrasi İkilemi ve Kavramlarının Anlamsal Boyutları Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Bakış Dergisi*, 32, 1-18.
- Eryılmaz, B. (2004). *Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, Alfa Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

- Gül, H., Kamalak, İ., ve Gül, S. S. (2017). Amerikan Başkanlık ve Fransız Yarı-Başkanlık Sistemleri Işığında Türkiye'nin Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi. *Strategic Public Management Journal*, 3, 101-120.
- Hamurcu, O. (2023). *Anti-Demokratik Sistemlerde Anayasacılık ve Meşruiyet Olgusu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Heywood, A (2011). *Siyasi İdeolojiler*, Çev:Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnaç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan, 3. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.
- İzci, F. ve Bozdoğan, S. (2016), Türk Kamu Yönetiminde Bir Problem Alanı Olarak BürokrasiSiyaset İlişkisi.*Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.34,33-46.
- Kahraman, M. (2013). Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Başkanlık ya da Yarı-Başkanlık Sistemlerinin Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 431-457.
- Kılınç, D. (2016). Türkiye'de Bitmeyen Tartışma: Hükümet Sistemi Üzerine Değerlendirmeler. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(1), 447-510.
- Lijphart, A. (1996). *Çağdaş Demokrasiler Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, Çev: Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Yetkin Yayınevi, Ankara.
- Mutlusu, F.A. ve Öner, Ş. (1999). Bürokrasi-Bürokrat-Siyaset İlişkisi ve Bürokratik Katılım. *Türk İdare Dergisi*, Yıl 71, Sayı 424, 133-148.
- Oğuz, M. C. (2019). Otoriter Rejimlerde Demokratik Kurumların İşlevi: Siyasal Partiler, Parlamento ve Seçimler. *YDÜ SOSBİLDER*, 12(1), 66-85.
- Özer, M. A. ve Özmen, B. (2017). Parlamenter ve Başkanlık Sistemleri Arasında Konumunu Arayan Bürokrasi. *Strategic Public Management Journal*, 3, 17-34.
- Özkaral, M. (2008). *Bürokrasi Siyaset İlişkisi Açısından Türkiye İle Fransa'nın Karşılaştırılması*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev: Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Saygılı, A. (2010). Modern Devlet'in Çıplak Sureti. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59(1), 61-97.
- Schmidt, M. G. (2002). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, Çev: M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Tataroğlu, M. (2006). Parlamenter ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13(1), 97-119.
- Touraine, A. (2004). *Demokrasi Nedir?*, Çev: Olcay Kunal, YKY Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Yazıcı, S. ve Katılmış, F. (2023). Tek Parti İktidarında Bürokrasi ve Siyaset İlişkisi. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1-12.
- Yüksel, C. (2013). Türkiye'nin Gelecek Siyasi Sistem Tercihi Rasyonelleştirilmiş Parlamenterizm, Yarı-Başkanlık ve Başkanlık Sistemleri. *Yasama Dergisi*, (25), 38-70.
- Zeybekoğlu, S. ve Alkan, Y. S. (2021). Max Weber'in Bürokrasi Modeli: Bir Yeniden Okuma Denemesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 651-681.